

УДК 75.03+7.07-05(477.87)

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ПРОСТОРУ У ПАНОРАМНИХ ПЕЙЗАЖАХ ЗОЛТАНА ШОЛТЕСА

Штець В. О.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

У статті розглянуто творчий доробок видатного представника Закарпатської школи живопису Золтана Шолтеса у галузі пейзажу. Здійснено, зокрема, мистецтвознавчий аналіз панорамних пейзажів художника та виявлено їх художньо-стильові та композиційно-кolorистичні особливості. Досліджено специфічні якості творчого методу художника, зокрема, особливості трактування плановості у панорамних пейзажах, просторових співвідношень, окремих елементів та пейзажних груп. Виявлено пріоритетну роль унікальної пластичної мови та кольору при вирішенні живописних проблем у пейзажах та встановлено особливості їх застосування при роботі над живописними панорамними композиціями.

Ключові слова: пейзаж, панорама, творчий метод, пластична мова, колір, З. Шолтес

Штець В. А. Особенности трактовки пространства в панорамных пейзажах Золтана Шолтеса / Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов

В статье рассмотрено творчество выдающегося представителя Закарпатской школы живописи Золтана Шолтеса в области пейзажного жанра. Проведен искусствоведческий анализ панорамных пейзажей художника и обнаружено их художественно-стилевые и композиционно-кolorистические особенности. Исследовано специфические качества творческого метода художника, в частности, особенности трактовки плановости в панорамных пейзажах, пространственных соотношений, отдельных элементов и

пейзажных групп. Обнаружено приоритетную роль уникального пластического языка и цвета при решении живописных проблем в пейзажах и установлено особенности их использования при работе над панорамными композициями.

Ключевые слова: пейзаж, панорама, творческий метод, пластический язык, цвет, З. Шолтес.

Shtec V. O. The features of interpretation of space in the panoramic landscape of Zoltan Sholtes / Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

In the article the creative achievements of the Transcarpathian school of painting artist Zoltan Sholtes in the industry of landscape are considered. Art analysis of panoramic landscape of artist is done. The artistic, stylistic, compositional and coloristic characteristics of his works are found. The specific qualities of the artist's creative method, in particular, features of interpretations of planning in panoramic landscapes, spatial interrelation, individual landscape elements and groups are investigated. Discovered priority role of the unique plastic language and color in the solution of problems in the picturesque landscapes. The features of their use in panoramic compositions are determined.

Key words: landscape, panorama, creative method, plastic language, color, Z. Sholtes

Вступ. Сучасне українське мистецтвознавство демонструє посилену увагу дослідників до Закарпатської школи живопису, як унікального явища на тлі української образотворчості. Водночас, незважаючи на суттєвий за обсягом корпус наукових праць, присвячених цій регіональній школі, чимало питань залишаються без відповіді та потребують розв'язання. Серед них – ключові аспекти творчості та особливості творчого методу Золтана Шолтеса. Пріоритетним жанром у творчості Шолтеса З. був пейзаж, і незважаючи на те, що саме цей масив живописних робіт, був предметом зацікавлення у більшості наявних публікацій, докладної наукової інтерпретації та мистецтвознавчого аналізу він так і не отримав. Такі дослідники мистецтва як

Островський Г., Шпаков А. та інші дають загальну оцінку творчості художника, звертаючи увагу на реалістичну основу творчості та імпресіоністичну манеру письма [1; 2]. Інші дослідники, зокрема, Чуліпа І., Попова Л., Біксей Л. частіше звертаються до біографічних фактів [3; 4; 5]. Водночас, мистецька вартість пейзажів Шолтеса З. зумовлює потребу ретельного мистецтвознавчого дослідження як живописного спадку художника, так і особливостей його творчого методу.

Метою дослідження є вияв художньо-стильових особливостей живописних панорамних пейзажів митця шляхом опрацювання наступних **завдань**: структурувати творчість Шолтеса З. у галузі пейзажу; виявити характерні риси панорамних пейзажів художника; визначити особливості творчого методу митця на прикладі трактування простору у панорамних пейзажах.

Виклад основного матеріалу статті. Золтан Шолтес (1909 – 1990) – один із найпомітніших представників закарпатської школи живопису, творчість якого базується на власному уважному спостереженні та розумінні природи, матеріалу та техніки; оригінальному поетичному баченні світу, насиченому національною своєрідністю та багатством етнокультури Карпат. Золтан Шолтес залишив суттєвий творчий доробок у галузі пейзажу, а його творчий метод був переосмислений та активно задіяний у живописі сучасних професійних художників-пейзажистів. Водночас, його метод потребує і мистецтвознавчої оцінки.

Протягом багатьох років закарпатські митці вивчають пластику пейзажних форм, збагачують свою майстерність у композиції, виборі мотивів, фактури та кольорових співвідношень на живописному полотні, передаючи невагомість повітря, мінливість світла та глибину простору. Пленер став «школою» як для митців-пейзажистів Шолтеса З., Грабовського О., Глюка Г, Габди В., Герца Ю., Петкі Ш., Кашшя А., Мартона А., так і для художників ширшого жанрового спрямування Ерделі А., Бокшя Й., Коцки А.,

Борецького А., Розенберга М., Свиди В. [6, с. 165]. Можливість близького спостереження природи сприяла вдосконаленню колористичних, тональних та технічних параметрів живопису закарпатців. І попри спільність сюжетів, у кожного з них була власна творча манера, яка засвідчувала неповторність авторського бачення.

Цілий корпус пейзажних робіт Шолтеса З., створених у різні періоди творчої діяльності, дозволяє констатувати наявність кількох основних напрямів, над якими працював художник зокрема: ліричний камерний пейзаж; пейзаж з елементами побутового жанру; епічний панорамний пейзаж; пейзаж з сакральними архітектурними мотивами. У ліричних камерних пейзажах на перший план виступають окремі елементи карпатських краєвидів – група дерев, звивиста гірська дорога, річка, сільські хати («Зима в Ставному» (1957), «Колочавські полонини» (1970), «Верховинський пейзаж» (1975). Ці пейзажі настроєві, й у різних станах природи художник шукає відповідність своїм переживанням та емоціям. Водночас, варто відмітити, що пейзажі Шолтеса З. найчастіше наділені позитивними емоціями, у кожному з них художник передає власний оптимістичний погляд на світ та захоплення красою рідної природи. Пейзаж з елементами побутового жанру, який дослідник Островський Г. визначав як «композиційний пейзаж-картина» – це узагальнений художній образ природи та людини у їхньому складному співставленні та взаємодії [1, с.133]. Серед таких – «Чорна Тиса» (1973), «Село в горах» (1979). Окрему групу робіт складають сільські пейзажі з дерев'яними церквами Закарпаття («Струківська церква» (1974), «Дерев'яна церква у с.Бистрий» (1980), «Колочава – Імшад» (1984)). Ці роботи мають, також, і етнографічну цінність, а їх живописні параметри є співзвучними загальним засадам мистецької програми та творчого методу Шолтеса З.

Особливий інтерес представляють панорамні пейзажі Шолтеса З. Художник часто звертався до цього типу пейзажу, оскільки сама природа Карпат, безмежні краєвиди та нескінченні простори гірських панорам

спонукали до возвеличення їх монументальної краси, створення монументальних вражаючих композицій. Панорама – це тип образотворчої композиції, що охоплює максимально відкритий простір. Характерною рисою панорамного пейзажу є наявність широкого кута зору, що дозволяє відкрити просторову глибину та кілька дальніх планів. Такі пейзажі охоплюють велику кількість елементів, водночас, художник не зосереджує увагу на жодному з них, а цілісно трактує всю композицію. Ще з XVI ст. захоплення європейців феноменом простору стало потужним стимулом розвитку пейзажу. Художники активно використовували композиції з дивовижним просторовим розмахом (Алтдорфер А. «Битва Александра Македонського з Дарієм», де композиція охоплює ледь не увесь Всесвіт; Ель Греко «Вид Толедо», Рубенс П. П. «Пейзаж із замком Стен», Пуссен Н. «Пейзаж з Полфеном» та ін.), і якщо спочатку панорамний пейзаж був деталлю, доповненням сюжетної композиції, то, знайшовши продовження у подальші століття (пейзажі Пісарро К., Шишкіна І., Айвазовського М., Кента Р., Реріха М. та ін.) він набуває самостійних ознак і часто – епічного характеру. Епічний пейзаж передає величні картини природи, наповнені внутрішньої сили та образної самодостатності. У епічному пейзажі немає чіткого поділу на основний чи другорядний мотив, немає і чітко вираженого композиційного центру. Кожна частина краєвиду, незалежно від розташування чи плану, відіграє однаково важливу роль. .

Перші панорамні пейзажі з'являються у доробку Шолтеса З. ще в ранній період творчості (1930 – кін.1940-х рр.). «Осінь» (1948), «Карпати» (1948) – у цих пейзажах ще відсутній епічний характер, автор ставить за завдання передачу плановості та реалізм трактування природи, а панорама присутня, радше, як доповнення до загальної композиції пейзажу. Апелюючи до тонально-колірних співвідношень, Шолтес З. «вивчає» природу, ретельно сплановує світло-тонове вирішення планів. Далечинь гірських панорам, попри кольорову строкатість, митець передає у єдиній тональності та підкреслює

глибину композиції контрастними силуетами ялинок на передньому плані. Ці роботи ще наділені патріархальною умиротвореністю, на протипагу пізнішим панорамним пейзажам, створеним після 1950-х рр., у яких переважає духовна звеличеність природи та епічний розмах. Художня мова краєвидів стає значно вільнішою, композиції розширюються та частіше демонструють відкриті картинні панорами. З. Шолтес найчастіше відштовхується від базового реалістичного мотиву та працює у зрізі колористичних та пластичних проблем, а формальні пошуки, найчастіше, зводяться до площинності та узагальнень кольорових форм. Тема гірського краєвиду не спонукала З. Шолтеса до формально-образного експериментування, до пошуку ефектних кольорових співставлень чи структурно-композиційних прийомів. Одна з перших таких робіт цього періоду – «Бескиди» (1952). У широко розкритій панорамі, за словами дослідника Островського Г., « (...) живе, неупереджене почуття художника проявляється у величній ритміці високогірного пейзажу, організованого з безпомилковим тактом обдарованого композитора (...) » [1, с. 134]. Ця робота все ще має міцну реалістичну основу та тяжіє до деталізації та ретельного опрацювання всіх елементів. У панорамних пейзажах після 1960-х рр. з'являється більше узагальнень та колористичних експериментів. Динамічні контрастні мазки моделюють форми на передньому плані та «розчиняються» при трактуванні гірських панорам («Веречанський перевал» (1960), «Село Майдан» (1962). У пейзажах 1970-80-х рр. узагальнюється попередній досвід, а певна програмованість композиційних знахідок супроводжується динамічною зміною пластичної мови та колористичних вирішень. Художник часто ігнорує повітряну перспективу, використовуючи кольорові доміанти й текстури на задньому плані, в результаті чого елементи простору та форми сприймаються в одній площині («Колочавські полонини» (1970), «Воловецькі полонини влітку» (1976), «Полонина Рівна» (1983), «Петрос» (1985), а роботи набувають особливої пластичної тектоніки, певної декоративності та

монументальності. Суттєвою частиною панорамних пейзажів виступає небо, яке часто займає третину загальної композиції і лише зрідка буває «спокійним». Найчастіше художник скупчує біля лінії горизонту важкі хмари, а чітка форма, колір та пластична мова роблять їх органічною частиною трактованого простору. У панорамі «Полонини Рівної» (1983) композиція має три рівнозначні горизонтальні частини – лінія полонин, лінія гірських хребтів та лінія хмар. Ці композиційні лінії вирішені майже у єдиній тональності та, за винятком ледь акцентованого фрагменту лісу в центрі композиції, справляють враження самодостатніх але невід’ємних частин цілого. Таке ж сміливе, «розмашисте» трактування неба, лісових масивів та гірських хребтів (наприклад, «Полонина Руна» (1985) надають пейзажу ознак декоративності. Художник не загострює увагу на передачі планів, а акцентує на загальному образі композиції. Водночас, завдяки тонкій роботі кольору, вібрації кольорових нюансів панорама набуває глибини та простору. Характерною ознакою пейзажів Шолтеса З. є активне використання температурних контрастів: теплі відтінки завжди «посилюють» холодні і навпаки. Це допомагає передавати просторовість, плани та об’ємні деталі не знижуючи сили та яскравості кольорових співвідношень. Творчий метод художника дозволяє бачити у кожному конкретному краєвиді не лише його сьогочасне враження від тієї чи іншої пори року чи часу доби, але й узагальнений образ величної карпатської природи в усьому багатоманітні його станів. Ця особливість творчого методу була сприйнята деякими дослідниками творчості художника як недолік. Зокрема, Чуліпа І. вважає її «неузгодженістю та суперечкою» між Шолтесом-колористом та Шолтесом-академістом [3, с. 8]. Водночас, саме такі пейзажі З. Шолтеса дозволяють вести мову про нього як про пейзажиста і поза межами виключно реалістичної течії. Проблема кольору є пріоритетною у більшості полотен З. Шолтеса і, власне, у панорамних пейзажах можна простежити його роботу при передачі масштабних планів та панорам.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Авторська манера Шолтеса З. базувалась на традиції реалістичного живопису, водночас, варіативність способів трактування природи художником за рахунок складної пластичної мови, оригінальна робота з кольором та світлом при опрацюванні планів та простору у панорамних краєвидах засвідчують наявність унікального авторського методу. Синтез епічної тектоніки при трактуванні величних краєвидів та ліричного узагальненого образу створює поліфонічність образної структури панорамного пейзажу Шолтеса З. Відштовхуючись від початкової основи реалістичного мотиву, Золтан Шолтес надає йому нових монументально-декоративних завдань, використовуючи силу кольору, імпресіоністичну гру світла та експресивну авторську пластичну мову.

Література:

1. *Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття [Текст] / Г. С. Островський. – К.: Мистецтво, 1974. – 200 с.*
2. *Золтан Шолтес [Образотворчий матеріал]: [альбом] / вступ. ст. А. Шпакова. – К.: Мистецтво, 1973. – 36 с.: іл.*
3. *Чуліна І. Золтан Шолтес / І. Чуліна. – Ужгород: Карпати. – 1989. – 11 с.*
4. *Попова Л. Золтан Шолтес. Подорож у часі / Л. Попова // Новини Закарпаття. – 24 липня, 1999. – № 105 – 106. – С.12*
5. *Біксей Л. Золтан Шолтес. Сторінки життя і творчості / Л.Біксей Л. // Золтан Шолтес. Альбом / упоряд. В. Штець; вступ. ст. Л. Біксей, В. Штеця. – Л.: Ладекс, 2009. – 240 с.: іл*
6. *Луценко І. Еволюція жанрів живопису Закарпаття першої половини ХХ ст./ І. Луценко // Мистецтвознавство '13. – Львів, 2013. – С. 163-172*

References:

1. *Ostrowskyj Gh. Obrazotvorche mystectvo Zakarpattja [Tekst] / Gh. S. Ostrowskyj. – K.: Mystectvo, 1974. – 200 s.*

2. Zoltan Sholtes *[Obrazotvorchyj material]: [aljbom] / vstup. st. A. Shpakova. – K.: Mystectvo, 1973. – 36 s.: il.*
3. Chulipa I. *Zoltan Sholtes / I. Chulipa. – Uzhghorod: Karpaty. – 1989. – 11 s.*
4. Popova L. *Zoltan Sholtes. Podorozh u chasi / L. Popova // Novyny Zakarpattja. – 24 lypnja, 1999. – № 105 – 106. – S.12*
5. Biksej L. *Zoltan Sholtes. Storinky zhyttja i tvorchosti / L. Biksej L. // Zoltan Sholtes. Aljbom / uporjad. V. Shtecj; vstup. st. L. Biksej, V. Shtecja. – L.: Ladeks, 2009. – 240 s.: il*
- Lucenko I. Evoljucija zhanriv zhyvopysu Zakarpattja pershoji polovyny KhKh st./ I.*
6. *Lucenko // Mystectvoznavstvo'13. – Ljviv, 2013. – S. 163-172*